

tuinjournaal

Eftelinggroen, een
attractie op zich

Pagina 12 en 13

Niet-alledaags
groen in Wildlands

Pagina 14 en 15

Dwalen in een
Chinese tuin

Pagina 16 en 17

Geneeskruidentuin
wordt groene oase

Pagina 18 en 19

Innovatief dakpark
voor duurzaam
samenleven

Pagina 20 en 21

DECEMBER 2017 - JAARGANG 34 - NUMMER 4

4

*Parken voor
specifieke recreatie*

TUINEN
NEDERLANDSE
STICHTING

De Schardepot in Nijkerk, tuin 148 in de Open Tuinengids.

De Terptuin in Mantgum, tuin 41 in de Open Tuinengids 2017. Foto Nico Kloppenborg

Parkhof Swalmen, tuin 319 uit de Open Tuinengids 2017.

De Nederlandse Tuinenstichting, opgericht in 1980, streeft naar het behoud van tuinen en parken die van belang zijn door vormgeving, beplanting, cultuurhistorisch karakter en ligging. De NTs voert hiertoe onderzoeken uit en geeft adviezen aan eigenaren, beheerders en overheden over planontwikkeling, herstel, beheer en aanpassingen.

Met hun financiële bijdrage ondersteunen onze donateurs de doelstelling van de Nederlandse Tuinenstichting: het beschermen van waardevol tuinhistorisch erfgoed. De NTs organiseert voor donateurs cursussen, excursies en inleidingen over aspecten van de tuinkunst, tuincultuur en tuin- en landschapsarchitectuur.

Donateurs ontvangen vier keer per jaar het Tuinjournaal en in maart de Open Tuinengids met een tuinpas waarmee de NTs-tuinen op de aangegeven data gratis te bezoeken zijn.

Meer informatie over de Nederlandse Tuinenstichting en haar activiteiten?

- Bezoek de website: www.tuinenstichting.nl;
- volg @Tuinenstichting op Twitter, of 'like' de Tuinenstichtingpagina op Facebook.

De jaarlijkse donatie voor particulieren bedraagt minimaal € 47,-, buitenland € 50,-; 5-jaars lidmaatschap € 188,-, dus 1 jaar gratis (buitenland € 200,-); 1 jaar junior/student € 30,- (kopie legitimatie meesturen). Het donateurschap geldt per kalenderjaar en wordt automatisch verlengd, tenzij de donateur opzegt voor 1 november van het lopende jaar. Daarnaast kent de NTs geschenk- en bedrijfsdonateurschapen. Bij het bureau is informatie te verkrijgen over het doen van schenkingen en legaten.

Voorwoord

Bijzondere parken, dat is het thema van dit Tuinjournaal. De Efteling, de voorloper van Blijdorp, de voormalige kruidentuin van VSM, de Hortus in Haren, een dakpark, de vernieuwde dierentuin in Emmen. Bijna allemaal parken met heel veel bezoekers. We nemen een kijkje achter de schermen.

Na veertien jaar bestuur en twaalf jaar voorzitterschap van de Nederlandse Tuinenstichting is het goed om plaats te maken. Met trots kan ik zeggen dat het goed gaat met de NTs, maar het is nu tijd om een nieuwe slag te maken naar de toekomst. Zoals meer donateurs, meer naamsbekendheid, andere financiële bronnen! Te veel mensen denken dat de NTs alleen met 'tuintjes' bezig is en weten niets van onze missie: het opkomen voor de Nederlandse tuinen en parken. Komt dat door gebrekkige pr of door onze naam?

Na vele jaren inzet zijn er veel oude getrouwen onder de vrijwilligers die het tijd vinden om te stoppen. Het is fantastisch om te zien hoeveel nieuwe mensen hun plaatsen willen innemen, reeds met heel veel enthousiasme begonnen zijn en met plezier hun expertise en vrije tijd in de NTs stoppen. En dat in een tijd waarin veel organisaties klagen dat vrijwilligers niet te vinden zijn. Een frisse wind is voor iedere organisatie goed!

De afgelopen jaren heb ik genoten van de gemeenschappelijke gedrevenheid binnen de NTs. Er zijn veel contacten gelegd, nieuwe vriendschappen zijn ontstaan en ik heb mij kunnen verdiepen in het vakgebied. Heel graag wil ik iedereen bedanken voor de geweldige tijd en het vertrouwen! Tot ziens,

Beline Geertsema

NTs-NIEUWS6 en 7

Wisselingen in het bestuur en afscheid van Beline Geertsema
 Redactieleden nemen afscheid
 Vacature redactieleden Tuinjournaal
 Vacature inventariseren boeken
 Schade door festivals in parken

PARKEN VOOR SPECIFIEKE RECREATIE8 en 9

De oude diergaarde in Rotterdam, meer dan een verzameling dieren
 De diergaarde in Rotterdam begon in 1854 als een “spoortuintje” met enkele watervogels in een vijver. In 1856 vond uitbreiding plaats naar een perceel ernaast. J.D. Zocher jr. tekende het ontwerp.
Ronald van Immerseel

10 en 11

Symposium waardevolle tuinen van de toekomst
 De Opentuinencommissie selecteert voor de OTG 2018 tuinen met bijzondere toekomstwaarden. Voorbeeldtuinen en lezingen droegen op 23 september aan dit proces bij.
Éva Kovács

PARKEN VOOR SPECIFIEKE RECREATIE12 en 13

Eftelinggroen, een doordachte attractie op zich
 In attractiepark de Efteling speelt de beplanting een belangrijke rol. Het doordachte groen leidt en verrast de bezoekers bij de attracties en brengt rust in het park.
Korneel Aschman

PARKEN VOOR SPECIFIEKE RECREATIE14 en 15

Groen als levend rekwisiet in Wildlands
 Het vroegere Dierenpark Emmen is nu Wildlands Adventure Zoo Emmen. Het park is volgens de nieuwste inzichten ingericht met de beplanting in een fraaie bijrol.
Marc Peters

PARKEN VOOR SPECIFIEKE RECREATIE16 en 17

Recreëren in de Chinese tuin
 Achter de rode toegangsdeuren in de Hortus botanicus Haren schuilt een andere wereld. Dwalen in een klassieke Chinese tuin is een ultieme beleving die alle zintuigen raakt.
Alessandra van de Voort

PARKEN VOOR SPECIFIEKE RECREATIE18 en 19

Hortus Alkmaar, een groene oase
 De Hortus Alkmaar is in 1981 aangelegd als productietuin voor natuurlijke geneesmiddelen. Nu is de tuin een groene oase met veel aandacht voor natuur en meer dan duizend plantensoorten.
Lara de Graaf

PARKEN VOOR SPECIFIEKE RECREATIE20 en 21

Dakpark Rotterdam, groene motor voor duurzaam samenleven
 Dakpark Rotterdam is aangelegd op het dak van een winkelcentrum en een parkeergarage. Een innovatief park met vrijwilligersinzet als groene motor.
Julia Voskuil

22 en 23

‘Bestaansrecht voor de Nederlandse Tuinenstichting’
 Beline Geertsema was twaalf jaar lang voorzitter van het bestuur van de NTs. “Mooi is het om te zien dat de Tuinenstichting er weer toe doet, na een zware periode.”
Marc Peters

EXCURSIECOMMISSIE24 en 25

Excursie Claudy Jongstra naar Huins en Spannum
 Op zoek naar sporen van Gerrit Vlaskamp
 Drie buitenplaatsen in Twente
 Tuinen en industrieel erfgoed in Brabant
 NTs-reis Op zoek naar de Anglo-Dutch garden
Dieneke Onderdelinden, Michiel Plomp en Ysk Vondeling

MONUMENTENCOMMISSIE26 en 27

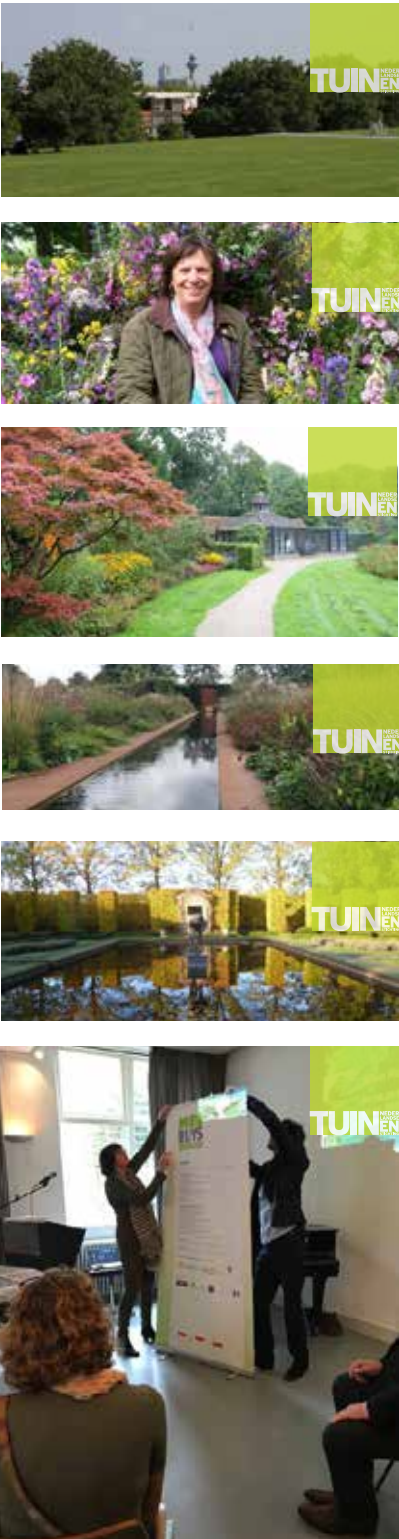
Hof van Eelde, de tuin van Museum De Buitenplaats
 Om met J’ørn Copijn te spreken: “Bij een museum voor verbeeldende kunst hoort een tuin die evenzeer tot de verbeelding spreekt.”
Hein Beernink

OPENTUINENCOMMISSIE28 en 29

Adviseursdag 2017: op de bres voor groen erfgoed
 De NTs komt als beschermmer van groen erfgoed in het geweer, als zij via een melding ‘uit het veld’ tijdig op de hoogte is gebracht. Bijvoorbeeld bij plannen voor woningbouw in waardevol gebied.
Vov Besnard

GROEN NIEUWS30

Expositie Mien Ruys in Haarlem
 Symposium verdwenen tuinen
 Oost-Groninger bloembollenroute 2018
Leonore Pulleman

Vacature hoofd bureau NTs (16 uur per week)
Nu het huidige hoofd bureau na ruim tien jaar vertrekt, zoeken we een parttime kracht (zzp'er) als spin in het web van de organisatie. Het hoofd bureau is verbindend en inspirerend en kan zowel leidinggeven als zich dienstbaar opstellen. Voor meer informatie over de functie kijkt u op onze website.

< **Nieuwe en oude voorzitter Nederlandse Tuinenstichting.**
Foto: Carien van Boxtel

Wisselingen in het bestuur en afscheid van Beline Geertsema

Na twaalf jaar voorzitterschap heeft Beline Geertsema per 11 september 2017 de voorzittershamer overgedragen aan Hein Krantz. Bestuurslid Carien van Boxtel vervult nu de functie van vicevoorzitter. Beline: "Na twaalf jaar met heel veel plezier de Nederlandse Tuinenstichting te hebben geleid, is het nu tijd voor wat anders." Beline blijft wel verbonden aan de NTs door gevraagd en ongevraagd advies te geven en binnen de Open Tuinencommissie actief te blijven.

Hein Krantz is sinds 2012 actief bij de NTs en richt zich daarnaast als zelfstandig adviseur en onderzoeker op groen erfgoed en monumenten. Vicevoorzitter Carien van Boxtel heeft een aantal jaren als advocaat gewerkt waarna ze de switch gemaakt heeft naar het groene vakgebied als zelfstandig tuin- en landschapsontwerper. Carien zal zich specifiek richten op de pr en communicatie van de NTs.

Vacature redactieleden Tuinjournaal

Het Tuinjournaal zoekt nieuwe redactieleden op vrijwillige basis.

- Heeft u kennis van tuin- en landschaps-architectuur en/of groen erfgoed?
- Schrijft u graag heldere en aansprekende artikelen en heeft u misschien ervaring met het afnemen van interviews?
- Wilt u deel uitmaken van een enorm inspirerend en gezellig redactieteam?
- Vind je het leuk om de doelen van de NTs te helpen uitdragen?
- Heeft u tijd om drie tot vier keer per jaar een artikel te leveren?

Stuur dan een mail naar hoofdredacteur Leonore Pulleman via leonore@pullemancommunicatie.nl. Stuur als het kan wat voorbeelden van uw werk mee. We maken graag een afspraak om kennis te maken.

Redactieleden nemen afscheid

Na hun jarenlange inzet voor het Tuinjournaal hebben Anne Wolff en Korneel Aschman afscheid genomen als vast redactielid. Anne Wolff is verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen bij het Kenniscentrum Landschap en heeft met haar uitgebreide kennis op het gebied van landschap en cultuurhistorie diverse artikelen geschreven voor het Tuinjournaal. Onder andere over de slingerende fruitmuur bij Slot Zuylen, maar ook over simpelweg 'Het geluk van de tuin' waarin ze refereert aan het gelijknamige boek van Pieter Verhagen en de ontdekking in de zeventiende eeuw van *Lathyrus odorata*: 'heerlijk geurend en onvermoeibaar bloeiend'. Korneel Aschman geeft als zelfstandig adviseur advies en voorlichting over cultureel erfgoed. Korneel heeft diverse artikelen geschreven voor het Tuinjournaal, met onderwerpen variërend van het Rosarium Oudwijk in Utrecht en het Kippeneiland van kasteel Duivenvoorde tot de opkomst van het particuliere tuinieren aan het begin van de twintigste eeuw. Hoewel zowel Anne als Korneel geen vast lid meer is van het redactieteam, hopen we in de toekomst op incidentele basis een artikel van ze te kunnen lezen in het Tuinjournaal. Het bestuur bedankt Anne en Korneel voor hun interessante en lezenswaardige bijdragen aan het Tuinjournaal en hun inzet voor de Nederlandse Tuinenstichting. Inmiddels zijn Marc Peters en Alessandra van de Voort begonnen als nieuwe redacteuren.

Vacature inventariseren boeken

We zijn op zoek naar een vrijwilliger die het leuk vindt om in de bibliotheek van de NTs te duiken. Op het kantoor in Amsterdam staan een paar honderd mooie en bijzondere boeken over tuinen, landschap en groen erfgoed, maar een inventarislijst ontbreekt. Wilt u de boeken beschrijven en inventariseren? Wellicht kunt u daarna helpen met het opzetten van een uitleensysteem om de boeken voor een breder publiek toegankelijk te maken. Heeft u interesse, neem dan contact op met ons kantoor via info@tuinenstichting.nl.

Schade aan parken door festivals

Naar aanleiding van de oproep in het Tuinjournaal van september 2017 zijn aardig wat reacties binnengekomen over de schade aan parken door festivals. In een van de komende edities komt de Monumentencommissie hierop terug.

De oude diergaarde in Rotterdam, meer dan een verzameling dieren

^ Ansichtkaart van de Victoria regia-serre omstreeks 1900. De bladeren van *Victoria amazonica* zijn sterk genoeg om erop te staan.

thema
parken voor
specifieke
recreatie

In 1877 bezocht dominee Craandijk Rotterdam. Hij schreef in zijn *Wandelingen door Nederland met pen en potlood*: “Wandelen wij den tuin door, dan treft ons zijn grootsche, sierlijke aanleg, met uitgestrekte grasperken, prachtige bloembedden, heldere waterpartijen, weelderig heestergewas en kloek zich ontwikkelend opgaand hout. Iedere boom- en plantsoort – ook de meest gewone – geeft zijn naam te lezen, en de opmerkelijke bezoeker kan al wandelend kennis opdoen, niet alleen van de rijke en schitterende uitheemsche Flora, maar ook van de inlandsche, dagelijks voorkomende gewassen.”

Craandijk beschreef geen buitenplaats, stadspark of arboretum, maar de plaatselijke diergaarde. Hij vervolgt zijn verhaal: “Onverdeelde bewondering wekt zonder twijfel het statige palmenhuis met den overrijken planten- en bloemenschat, dien het bewaart (...); prachtige azalea’s en camelia’s prijken er in de serre; sierlijke palmen verheffen hun waaiers onder den hoogen koepel; zonderlinge voortbrengselen van Afrika’s zandwoestijnen treffen er het oog; reusachtige planten wisselen er af met ragfijne ranken, teedere bladeren en bloemen.”

Spoortuintje

De diergaarde was in 1854 gesticht door een paar spoorwegemployés als een ‘spoortuintje’ waar zij enkele watervogels in een vijver hielden. Het werd een daverend succes toen een commissie van drie Rotterdamse notabelen in 1855 middels inschrijvingen een renteloze lening van 300.000 gulden wist te bewerkstelligen. Een jaar later werd het spoortuintje uitgebreid naar een naastgelegen perceel,

Tekst:
Ronald van Immerseel

waarvoor J.D. Zocher jr. het ontwerp tekende. Het grote tuinhuis dat hier al stond werd als sociëteit in gebruik genomen. Welgestelde Rotterdammers konden lid worden, waardoor zij toegang tot de diergaarde kregen. Eind 1857 had de sociëteit al 996 leden. Ten tijde van Craandijks bezoek stond de diergaarde aan de vooravond van de bouw van een imposant nieuw sociëteitsgebouw met een enorme feestzaal, leeszaal, eetzaal, dameszaal en een groot overdekt terras. Tot 1938 was de diergaarde slechts enkele dagen per jaar opengesteld voor niet-leden.

Collectioneren

De diergaarde was niet alleen op dieren gericht maar duidelijk ook op het collectioneren en tonen van in- en uitheemse flora, onder andere in de 32 meter hoge palmenkas en de floraserre. In 1878 werd de Prins Hendrik-serre gebouwd, voorheen eigendom van prins Hendrik en afkomstig van paleis Soestdijk. In 1886 volgde de Victoria regia-serre, vernoemd naar zijn belangrijkste bewoner, de waterlelie *Victoria amazonica*. Rond 1900 kwamen er nog meer kassen bij om de uitdijende collecties *Agave*, cacteeën en *Opuntia*’s onderdak te bieden.

Wereldwijde contacten

De aandacht voor het collectioneren van planten was geen toeval. Rotterdam was een zeehaven en veel leden van de diergaarde hadden als reder of koopman contacten over de gehele wereld. Enthousiast schonken ze planten en dieren uit alle wereldstreken. Een belangrijk en deskundig aanjager voor de inmiddels imposante collectie planten was Carsten Witte, vanaf 1828 hortulanus van de hortus botanicus van de Geneeskundige School in Rotterdam. Toen in 1869 de Geneeskundige School werd gesloten, schonk hij zijn tijd aan de diergaarde. De vermaardheid van de collectie en de professionaliteit van de medewerkers had een aanzuigende werking. Zo schonk de Zeeuwse amateurbotanist Willem Cornelis Mary de Jonge van Ellemeet in 1875 een enorme collectie *Agave*, *Furcraea* en *Beschorneria*. De uit Zaltbommel afkomstige François Willem de Virieu, die met zijn *Agave*, *Aloë*, cactussen en palmen op tuinbouwtentoonstellingen vele prijzen won, liet na zijn dood in 1876 zijn gehele collectie na aan de diergaarde. De bloei van de diergaarde als plantencollectie ging in de 20e eeuw snel teloor. Na financiële

🌿 oude diergaarde in rotterdam 🌿

problemen en een reorganisatie verhuisde de diergaarde vlak voor de Tweede Wereldoorlog naar de huidige locatie in de wijk Blijdorp. In de nieuwe opzet lag de nadruk op de dieren, wat ten koste ging van de plantencollectie.

Literatuur:

Carine van Boxtel, ‘François Willem de Virieu. Een Bommels weldoener en multitalent’, *Groen*, december 2014, pp. 21-25
J. Craandijk en P.A. Schipperus, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood*. Deel III (Haarlem 1878)
R.H.M. van Immerseel, “*Dat de Overduinsche bloemhof bloei*”. *De geschiedenis van de buitenplaats Overduin te Oostkapelle* (Amersfoort 2011)

Het sociëteitsgebouw van de Rotterdamse diergaarde begin 20e eeuw. Foto: collectie Rijksdienst Cultureel Erfgoed

De beroemde palmenkas van de Rotterdamse diergaarde begin 20e eeuw. Foto: fotocollectie Spaarnestad van het Nationaal Archief

Symposium waardevolle tuinen van de toekomst

De Open Tuinencommissie is al een tijd op zoek naar definities en criteria waarmee in de Open Tuinen Gids 2018 een selectie kan worden gemaakt van tuinen met bijzondere toekomstwaarden. Het symposium vond plaats op 23 september in Groenekan. Donateurs en belangstellenden konden op basis van voorbeeldtuinen en een drietal lezingen keuzes maken in deze zoektocht.

Tekst: Éva Kovács

Wat in de toekomst als waardevol wordt bestempeld, weten wij niet. Er zijn wel stromingen en trends, zoals het omarmen van natuurgeïnspireerde en duurzame ontwerpen, die zich al een paar decennia ontwikkelen en naar verwachting ook de toekomstige tuin- en landschapsarchitectuur zullen beïnvloeden. Milieu, ecologie en beleving komen centraal te staan.

Hemelwater

De techniek wint steeds meer terrein, zeker ook bij het verantwoord omgaan met hemelwater. Rosanna Schrijver van Lodewijk Baljon landschapsarchitecten – ontwerpers van de Stadstuin Kempkensberg in Groningen – gaf een prachtig voorbeeld van hoe in de Stadstuin wateropvang en infiltratie naast functioneel ook decoratief kunnen zijn, net als de ventilatieschachten of de valwindbrekende metalen constructies. Technische ingrepen, naadloos geïntegreerd in het totaalontwerp, zijn onmisbaar in de tuin van de toekomst. Dit lijkt een belangrijk criterium voor (stads)tuinen.

Tegeltaks

De beelden van ondergelopen straten na een fikse onweersbui zijn eerder regel dan uitzondering geworden. Het water kan niet infiltreren in de bodem doordat onze woonomgeving op grote schaal is 'dichtgetegeld'. Nederland moet zich voorbereiden op extreem weer. Dat kan onder meer door de hoeveelheid betegeld oppervlak te verminderen, desnoods onder dwang.

De hemelwaterafvoer overal afkoppelen van het riool en regenwater tijdelijk opslaan in daarvoor bestemde systemen kan bewoners veel ellende besparen. Hier ligt een taak voor de overheid en de waterschappen. Wat tuineigenaren gemakkelijk zelf kunnen doen, is het vervangen van tegels en dichte bestrating van opritten en parkeerplaatsen door halfverharding zoals grind of grasstenen. In de tuin zelf zijn allerlei oplossingen mogelijk, zoals onderhoudsarme groene bodembedekkers in plaats van bestrating. Kleine, iets verdiepte paddenpoelen aanleggen is ook niet moeilijk. Die verminderen de wateroverlast en verhogen, door de toevoeging van een vochtige zone aan de tuin, de biodiversiteit. Zeker een toekomstgericht aandachtspunt.

Terug naar de natuur

Margot van Beem besprak de functie van plantengemeenschappen, een beplantingsconcept voortvloeiend uit de stroming 'terug naar de natuur'. Ook in de workshops werd duidelijk dat het steeds

belangrijker wordt *samen met* en niet *de* natuur te tuinieren. Hoe goed een aanleg de ecologische waarden respecteert en de biodiversiteit helpt verhogen, zou ook een belangrijk toetsingscriterium kunnen zijn. Een versterkte relatie mens-tuin-natuur.

Aanspreken van alle zintuigen

Hoe meer beleving groene ruimtes bieden, hoe waardevoller ze worden. Saskia de Wit belichtte dit aspect met een bijzonder avontuurlijk voorbeeld uit Bad Oeynhausen, de Wasserkrater. De ervaring van de ruimte zelf, de routes, het aanspreken van alle zintuigen, donker-licht, nat-droog, geluid-stilte, verrassingselementen, het is hier allemaal aanwezig. Niet zozeer een tip voor een particuliere tuin, maar wel voor het intensief, dicht op je huid ervaren van de natuur.

Ontmoetingsplek

Hoezeer het streven naar een milieubestendige en natuurvriendelijke tuin ook de moeite waard is, tuinen en parken moeten vooral een mooie en aangename plaats zijn. Een ontmoetingsplek om te recreëren, te entertainen of bijvoorbeeld de sociale cohesie van omwonenden te versterken door groen vrijwilligerswerk. Een waardevolle tuin moet duurzaam worden beheerd. Gaafheid is een voorwaarde, net als een goede ruimtelijke structuur, monumentale, niet-alledaagse beplanting, gevarieerdheid en ligging. De artistieke waarden blijven vaste pijlers bij de beoordeling van waardevolle tuinen van de toekomst.

Basiswaarden

Al in de vijftiende eeuw stelde Leon Battista Alberti een traktaat op voor waardevolle architectuur. De basiswaarden Utilitas, Firmitas en Venustas (functie, constructie en schoonheid) gelden net zo goed voor tuinarchitectuur. Deze criteria vormen nog steeds een uitstekend toetsingskader.

<< Kempkensberg - in het ontwerp geïntegreerd waterbergingssysteem.
< Kempkensberg - metalen windbreekschermen begroeid met klimop.
Fotograaf: Baljon Landschapsarchitecten

Het Groene Raamwerk rond het Ruigrijk, met de dive-coaster *Baron 1898*.

Eftelinggroen, een doordachte attractie op zich

In attractiepark de Efteling speelt de beplanting een belangrijke rol. Het doordachte groen leidt en verrast de gasten bij de attracties en brengt rust in het attractiepark.

Tekst: Korneel Aschman Foto's: Attractiepark de Efteling

De Efteling heeft zowel op parkniveau als in de details een bewuste massaruimteopzet. Het ontwerp en onderhoud van de buitenruimte zijn de verantwoordelijkheid van landschapsarchitect Ivo Südmeier en groeneheerder Mario Dieltjes. Vanaf de oprichting heeft de Efteling een groendienst gehad. Ivo licht toe: "Het aspect groen is onlosmakelijk met het park verbonden. Vijfenzestig jaar geleden bestond het gebied uit productiebossen en (sport) velden. Door bewuste ingrepen en aanleg is het ontwikkeld tot het huidige attractiepark." Bij nieuwe attracties blijft de aankleding met en in het groen een basisgedachte. De beplanting vormt een decor of treedt nadrukkelijker op de voorgrond, afhankelijk van locatie en functie.

De beleving bewust gestuurd

In de Efteling zijn drie groenniveaus te onderscheiden: het Groene Raamwerk, het Attractiegroen en het Themagroen. Deze dragen bij aan de gewenste beleving en het sturen en begeleiden van de bezoekers. Voor het sturen zijn langs de belangrijkste padenstructuren hagen aangeplant.

Het Groene Raamwerk betreft de omlijsting en tussenruimten tussen de vijf 'rijken'. Het bestaat uit delen van de oude bosopstand. De beplanting bestaat uit productiebos en inheemse boomsoorten. De deels natuurlijke en deels met rododendrons aangeplante heesterlaag verhindert het zicht tussen de attracties onderling en naar de wereld buiten het attractiepark. Daarmee heeft het Raamwerk ook natuurwaarde. Flora en fauna worden gemonitord en zijn mede richtinggevend bij de inplant.

Binnen de andere onderdelen van de Wereld van de Efteling is er aandacht voor landschapstypen, zoals bij het in 2017 geopende vakantiepark Efteling Loonsche Land. Dit ligt in een natuurgebied dat is ingericht met de drie landschapstypen bos, heide en (stuif)duin.

Binnen het Groene Raamwerk heeft elk 'rijk' een eigen sfeer met herkenbaar Themagroen. Daarbij speelt kleur een grote rol. Zo heeft het Ruigrijk met zijn snelle attracties heldere, actieve beplantingskleuren, terwijl in het Marerijk – met onder meer het Sprookjesbos – zachte, dromerige kleuren de sfeer bepalen.

Attractiegroen rond *Baron 1898*, een jaar na de aanplant.

Themagroen in het Ruigrijk met een wisselpark in heldere lentekleuren.

De attracties zijn omgeven door op de attractie toegespitst Attractiegroen, dat onderdeel is van de attractiebeleving. Zo is bij Fata Morgana, gebaseerd op de oosterse sprookjes van Duizenden-een-Nacht, een exotische sfeer gecreëerd met tropisch ogende soorten en is bij de Vliegende Hollander inheemse duinbeplanting toegepast. Ook naamgeving speelt een rol, met een verborgen extra dimensie. Mooi voorbeeld is de waterlelie 'Fabiola' bij het door de Belgische koningin geschreven sprookje van de Indische Waterlelies.

Afwisseling door seizoenbeplanting

Belangrijk is ook de seizoenbeplanting. Ivo en Mario kiezen bij voorkeur bijzondere plantcombinaties of soms onverwachte soorten. De contouren en kleuren liggen vast per attractie en 'rijk'. De Efteling is beroemd om zijn vele tulpen, waaronder zijn eigen tulpvariëteit *Tulipa* 'Efteling'. Mario maakt het eigen karakter van het Eftelinggroen ook zichtbaar in de winterbeplanting, met een zelf ontwikkelde combinatie van grassen zoals *Acorus*, violen, kool, *Calocephalus* en heidetypen. De finishing touch komt van de accenten met de grote collectie kuipplanten.

Attractiepark met voorbeeldfunctie

Het Eftelinggroen is een attractie op zich. In parkbeplanting en de aandacht voor landschapskwaliteiten eromheen heeft de Efteling een voorbeeldfunctie. De bewustwording van het groen wordt gericht gestimuleerd, maar voor de meeste Eftelingbezoekers speelt het groen alleen onbewust een belangrijke rol. De geïnteresseerde gast herkent wel de soorten en structuren, zo blijkt uit de vele vragen over plantensoorten en complimenten voor de inrichting van het park. Het groen draagt bij aan het welbevinden van het publiek. Zoals de Efteling zelf zegt: 'Hier gaan de aandacht voor natuur, de liefde voor sprookjes én gastvrijheid al 65 jaar hand in hand.'

thema
parken voor
specifieke
recreatie

GROEN ALS LEVEND REKWISIET IN WILDLANDS

Bomen en struiken bewust niet-alledaags

Ook dierentuinen zijn tuinen. Het vroegere Dierenpark Emmen heeft met de opening van Wildlands Adventure Zoo Emmen, voorjaar 2016, zichzelf opnieuw uitgevonden. Volgens de nieuwste inzichten in dierenwelzijn en publieksbeleving is het nu een themapark met dieren in de hoofdrol. En een fraaie bijrol voor beplanting.

Tekst en foto's:
Marc Peters

<< Groen rond de
olifantenvallei.

< Woudbodem in de
tropische kas Rimbula.

Door Wildlands, 22 hectare groot, slingert een zeven kilometer lange wandelroute langs drie thema's: Nortica, Jungola en Serenga. Op de droge Serengasavanne bepalen behalve giraffen, impala's en zebra's ook enkele acacia's het beeld. Bij de kwekers is gelet op een niet te rechte vorm, nog een beetje stuurbaar. Met snoei werd een onregelmatige, 'Afrikaanse' platte kruin gecreëerd. Eenmaal geplant worden nieuwe takken die dit plaatje dreigen te verstoren consequent weggenooid. Ook de dominante windrichting zuidwest helpt met zachte dwang de kroon in het gewenste gareel.

Onkruid
Rond de savanne liggen naast het pad brede berm van gestapelde rotsblokken. Tussen het ruige profiel ontkiemde zaden schieten eruit omhoog. Dit spontane groen geeft een natuurlijk aanzien, maar om overdaad te voorkomen is regelmatig wieden noodzakelijk. Er is een speciale reden om daarbij extra kritisch te zijn. Groen-voorman Jelle Brinksma wijst naar *Jacobaea vulgaris* tussen het gesteente. "We zijn heel alert op planten die slecht zijn voor onze dieren. Voor hoefdieren kan het eten van jakobskruid fataal zijn. Boerenwormkruid, dat ernaast groeit, kan geen kwaad. Straks gaan de handschoenen aan en is het selectief wieden geblazen."

Niet-alledaags
Bij 'de afdeling woestijn' van Serenga geeft het gele boomblad van *Gleditsia triacanthos* 'Sunburst' een droge en hete impressie. Ook deze plantaardige rekwisieten zijn zorgvuldig gekozen vanwege hun effect. Jelle Brinksma: "In Wildlands willen we de bezoeker niet te veel het Hollands-alledaagse laten zien. Daarom die *Gleditsia*'s. Op het binnenplein van ons Afrikaanse Dogondorp moesten, net als in het echt, langs de rand doornstruikjes komen. Daar hebben we dus niet

< 'Platte' acacia's op
de savanne.

v *Robinia hispida*
'Rosea'.

de overbekende hegstruik *Berberis thunbergii* geplant, maar net even anders gekozen voor *Berberis stenophylla*, met naaldvormig wintergroen blad. Heel Afrikaans!"

Blokkeren en sturen
Planten en struiken zijn bij Wildlands niet alleen geselecteerd op het esthetische plaatje. De naam gaspeldoorn klinkt best vertrouwd, maar de struik oogt met zijn groenblijvende puntige doornbladen exotisch vervaarlijk. Daarom is *Ulex europaeus* langs de Wildlands-routes rijkelijk aangeplant op plekken waar de functie 'blokkeren' primair is. Bezoekers hebben intuïtief ontzag voor de gaspeldoorn, zodat een waaghals geen kopstoot van een giraf riskeert. Ook bamboebosjes sturen door hun dichtheid subtiel de bezoekersstroom.

Loeren door het groen
Rond de verdiept gelegen olifantenvallei slingert een pad. Tussen het pad en de vallei staat alleen op kritische plekken een hekje. De overige afscheiding bestaat uit gemengde vegetatie. Op de ene plek is het groen open of laag, elders weer wat dichter zodat de bezoeker erdoorheen moet loeren om de dikhuiden te bespieden. Voor de exotische touch is onder meer *Robinia hispida* 'Rosea' aangeplant. Deze snelle groeier spreidt gemakkelijk zijn takken, waaraan geurende roze bloemtrossen en fijnbestekelde knoppen en twijgen komen.

Net Costa Rica
Bert Roddenhof is hovenier in het tropische domein Jungola. De tropische kas Rimbula in dit gedeelte is de grootste van Europa. Roddenhof: "De ruim 15.000 tropische planten, struiken en bomen zijn grotendeels afkomstig uit Costa Rica. Ik was betrokken bij de selectie. Onze bezoekers herkennen soms een kamerplant van thuis. De vegetatie groeit snel, een aantal bomen gaat al aardig richting dak. Uitdunnen van kruinen en toppen is onvermijdelijk in onze situatie. Maar net als in het wild zal het groen steeds dichter worden." Via een sluippaadje komt Bert Roddenhof op een plek waar de woudbodem weer wat zichtbaar is geworden tussen de opgaande stammen. "Door het dichte bladerdak bovenin valt er minder licht op de bodem. Dat geeft weer kansen voor bodemplanten die horen bij de volgende fase van de junglevorming. Echt, wat je hier ziet, zó ken ik Costa Rica!"

Meer informatie over Wildlands Adventure Zoo Emmen:
www.wildlands.nl

Recreëren in de Chinese tuin

Je ziet het direct: achter de grote rode toegangsdeuren van de Chinese tuin van de Botanische Tuin in Haren gaat een andere wereld schuil.

Stevige muren omsluiten de ruim 5000 vierkante meter grote tuin, die ruim twintig jaar geleden is aangelegd in het kader van een bijzondere relatie tussen Groningen en Shanghai.

Tekst: Alessandra van de Voort Fotografie: Hortus Haren

Dwalen in een klassieke Chinese tuin is een ultieme beleving die alle zintuigen raakt. De authentiek aangelegde tuin in Haren hoeft daar nauwelijks voor onder te doen. Een tuin die perfect past binnen de hedendaagse trend van ‘belevingsrecreatie’. De tuin verrast de bezoeker van de eerste tot de laatste stap en voert hem mee als in een film. Er zijn bij de plantinrichting hier en daar concessies gedaan om de tuin geschikt te maken voor ons maritieme klimaat, maar daar merkt de bezoeker weinig van. Deels komt dit door de bebouwing van muren en paviljoens, die volkomen authentiek zijn en geheel in lijn met de wereldberoemde klassieke Chinese tuinen uit de Mingdynastie (1368-1644). Maar veel meer nog komt het door het doorwrochte tuinontwerp, dat tot in de kleinste details met veel zorg en liefde is uitgewerkt door de tuinarchitect van Shanghai, prof. Le Wei Zhong.

Suzhou en Hangzhou

Tuinontwerpen kennen in China een lange en veelzijdige traditie, waarvoor de Mingtuinen in Suzhou en Hangzhou vaak model staan. Het bezit van een fraaie tuin was naast statusverhogend ook belangrijk voor het familiale, culturele en intellectuele leven van de eigenaar. Een goed uitgekristalliseerd en inspirerend tuinontwerp bood ruimte voor spelletjes en vermaak en was een bron van inspiratie voor poëzie, muziek en kalligrafie. De tuinen zijn doorgaans ontwikkeld vanuit de taoïstische levensvisie, waarbij de intuïtieve en creatieve kant van de tuinontwerper vrij spel krijgt. De tuin is het universum in het klein. In de tuin voel je de kosmos en krijgt de maan ruimte in het water voor zijn reflectie. Het is een serieuze kunstvorm, waarbij de kunstenaar niet probeert de natuur te imiteren maar de essentie en sfeer van een natuurlijk landschap neer te zetten. Tuinhandboeken zoals Yuan Yeh uit 1631 waren hierbij van grote invloed.

Vaste elementen

De bekende ‘drie vrienden van de winter’ *Pinus*, bamboe en *Prunus* staan eigenlijk altijd in het eerste deel van de tuin. Verder behoren tot het gamma van de Chinese tuin niet alleen de bekende pioenroos en *Wisteria*, maar een breed scala van planten en bomen. Er zijn vaste elementen die in vrijwel

elk Chinees tuinontwerp terugkomen, zoals water versus rotsen, de afwisseling van licht en schaduw en andere yin-yangsymboliek. Ook een paviljoen of galerij mag niet ontbreken. Zoals veel elementen in de Chinese tuin draagt ook de keuze van de beplanting bij aan een gunstige symboliek van voorspoed, een lang leven en geluk. De positieve energie van de tuin weerkaatst zich op het geluk van de eigenaar.

Driedimensionaal schilderij

De Chinese tuin in Haren is door Chinezen aangelegd met authentiek Chinese materialen en is heel evenwichtig in opbouw. Niets is uit balans, niets verstoort het evenwicht. Centraal ligt een grote vijverpartij met het Honderd Bloemen Paviljoen, door middel van een galerij verbonden met een ander twee verdiepingen hoog paviljoen, nu in gebruik als theehuis. De bestrating, uitgevoerd in kleine stenen, is alleen al kunstig. Op de witte muren tekent de beplanting zich af als op een schilderij. Het is een tuin die je zelf moet ontdekken, als een wandeling door een driedimensionaal schilderij. Hoe je ook draait of keert, elke kijkrichting is aantrekkelijk. Ook aan het in China aloude concept *borrowed landscape* is gedacht; op een kleine berg kun je vanuit een paviljoen genieten van het vrije zicht op de hortus. In de verschillende paviljoens, op de terrassen en galerijen worden regelmatig passende activiteiten georganiseerd.

Meer informatie over Hortus Haren en de Chinese tuin: www.hortusharen.nl

Met de klok mee:

1. Honderd Bloemen Paviljoen, tuinzijde.
2. Paviljoen op een stenen boot.
3. Ingang van de Chinese tuin.
4. Honderd Bloemen Paviljoen, vijverzijde.
5. Doorgang in de vorm van de maan.
6. Honderd Bloemen Paviljoen met galerij.

Amerikaanse border Hortus Alkmaar.

De bijentuin.

Wandelen door het heembos.

Ijsvogels observeren vanuit de hut.

Hortus Alkmaar, een groene oase

Tekst en foto's:
Lara de Graaf

Verscholen op bedrijventerrein Beverkoog, aan de oostkant van Alkmaar, ligt een groene parel: Hortus Alkmaar. In 1981 door VSM aangelegd op een halve hectare als productietuin voor geneesmiddelen, nu een groene oase met veel aandacht voor natuur. De oorspronkelijke collectie van honderd soorten geneeskrachtige planten is uitgegroeid tot meer dan duizend plantensoorten, waarvan zeker 750 met geneeskrachtige werking.

Collectiebeheerder Rutger Polder: “In 2011 werd duidelijk dat de productie uit Alkmaar zou verdwijnen en dus ook de tuin. Maar niemand wilde de tuin kwijt. Toen sluiting nabij was, is de Stichting Hortus Alkmaar opgericht. De hortus leverde al grondstoffen aan VSM, dus ook VSM had belang bij het voortbestaan van de tuin.” Rutger heeft samen met collega Theo Droog de tuin verder vormgegeven en is nog altijd collectiebeheerder.

Wieden met de hand

Nog steeds levert de productie van geneeskrachtige planten als grondstof voor oertincturen een flink deel van de inkomsten. De hortus levert grondstoffen aan het moederbedrijf van VSM, maar ook aan lokale bedrijven. Beheer en productie zijn geheel biologisch en Skal-gecertificeerd. Ongeveer honderd vrijwilligers helpen bij het onderhoud van de tuin, onder meer door te wieden met de hand. Vrijwilligers kweken planten voor de verkoop en voor de tuin. Ook de zaden worden verkocht, voor een groot deel online.

Ecologische diversiteit

De hortus ligt op de overgang van een strandwal naar een veenpolder. Toen VSM zich hier vestigde is de tuin opgehoogd met schone veen- en zandgrond, die vrijkwam bij het graven van de sloot. Hiermee is een goede basis voor de bodem gelegd. De tuin vormt nu een schakel in het ecologisch kerngebied tussen Alkmaar en Heerhugowaard. Ook de herinrichting van de watergang in 1998 heeft veel bijgedragen aan de grote ecologische diversiteit op het terrein. In de rechte watergang zijn bochtige, natuurlijke oevers aangelegd. In een van de steile oevers broedt al jaren een ijsvogelpaartje. Vanuit de in 2016 opgerichte ijsvogelkijkhut zijn de bijzondere, kleurrijke vogels goed te bewonderen.

Sarracenia purpurea.

Veldje *Calendula officinalis*.

Natuurpad.

De productietuin.

Grote verscheidenheid

Op twee hectare is een grote verscheidenheid aan tuinsferen te ervaren. Eenmaal in de tuin is het bedrijventerrein ver weg. Tegenover de entree bevindt zich de eenjarigentuin. Langs de theetuin en de kas gaat de wandeling door de productietuinen, waar velden met de bijzondere *Anemone pratensis* (knikkend wildemanskruid) maar ook *Calendula officinalis* (goudsbloem) te zien zijn. Een smal paadje leidt langs de sloot. Hier waan je je midden in de natuur. Aan de overzijde van de watergang liggen onder andere het Amerikaanse bos, de duintuin, bijentuin, eettuin en rotstuin. En ook een veld met *Toxicodendron radicans* (gifsumak), die nauwgezet onder controle wordt gehouden. In de biotopentuin is op een beperkte oppervlakte een grote verscheidenheid aan soorten te zien. Voorbij de composthopen ligt het stinzen- of heembos, waar in het voorjaar anemonen, daslook, wilde narcissen en salomonszegel de bodem bedekken. Hier loopt een beekje dat met water vanuit de strandwal gevoed wordt.

Vleesetende planten

De hortus organiseert veel activiteiten om meer bezoekers te trekken. Rutger licht toe: “In 2016 waren er ongeveer 10.000 bezoekers. Waarschijnlijk komen we dit jaar, mede vanwege het Jaar van de Botanische Tuinen, op 12.000 bezoekers.” Door vermelding van de hortus in folders over toeristische attracties in Alkmaar en omgeving weten ook veel toeristen de tuin te vinden. “Nog niet iedereen kent de hortus, dus we blijven flink aan de weg timmeren om nieuwe bezoekers te trekken. Zo is recent een nieuwe tuin met vleesetende planten aangelegd.” Ook zijn er veel lezingen, bijvoorbeeld over natuur- en diervriendelijk tuinieren. Wensen voor de toekomst heeft Rutger zeker: “De hortus zou zich nog meer als natuureducatief centrum kunnen positioneren met voorlichting over natuur in de stad. En we willen heel graag een tropische kas!”

Hortus Alkmaar,
tuin 203 in de
Open Tuinen Gids
Meer informatie:
www.hortusalkmaar.nl

DAKPARK ROTTERDAM

GROENE MOTOR VOOR DUURZAAM SAMENLEVEN

Wandelen, spelen, sporten, barbecueën, tuinieren, zonnebaden of genieten van het uitzicht, het kan allemaal in Dakpark Rotterdam. Of moet je zeggen *op* het park? Want deze bijzondere groene plek is aangelegd op het dak van winkelcentrum BigShops (18 winkels) en een grote parkeergarage.

Tekst en foto's: Julia Voskuil

Een unieke plek, zowel in technisch opzicht als qua burgerparticipatie. Innovatief, permanent in ontwikkeling en met vrijwilligersinzet als groene motor. Op Duurzame Dinsdag 10 oktober kreeg het Dakpark hiervoor de VHG Groenprijs 2017.

Van rangeerterrein naar innovatief groen

Dakpark Rotterdam is een innovatief groenproject van hoog niveau, dat internationale belangstelling geniet voor zowel de technische realisatie als het sociaal beheer. Een park met een hoge ruimtelijke kwaliteit. Tot 1998 lag in de deelgemeente Delfshaven een havenspoorlijn met rangeerterrein. Toen deze spoorlijn overbodig werd vanwege verplaatsing van de havenfuncties, droeg ProRail het terrein over aan de gemeente. Het spoor vormde een barrière tussen het havengebied en de woonwijken; dat moest bij herinrichting dus anders.

Vanaf het eerste moment maakten bewoners zich sterk voor een park. Aan de realisatie zaten veel haken en ogen, waaronder de dijk bij de Hudsonstraat, een primaire waterkering. Die is gehandhaafd, met vijf parkingangen vanuit de woonwijk. Mede door een bijdrage uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling is het grootste dakpark van Europa tot stand gekomen: het meet 1200 bij 85 meter en ligt grotendeels op 9 meter hoogte. Sinds de zomer van 2014 zorgen vrijwilligers er dagelijks voor dat om 7 uur de hekken opengaan. Stadstoezicht sluit de hekken bij zonsopgang.

Bij een van de toegangen aan de Hudsonstraat ligt de BuurtTuin, die nog volop in ontwikkeling is. Op zaterdag 23 september verzamelden zich daar vrijwilligers voor het bouwen van een hok voor 'de Dames', een activiteit die mooi aansluit bij 'Parkenmaand september 2017'.

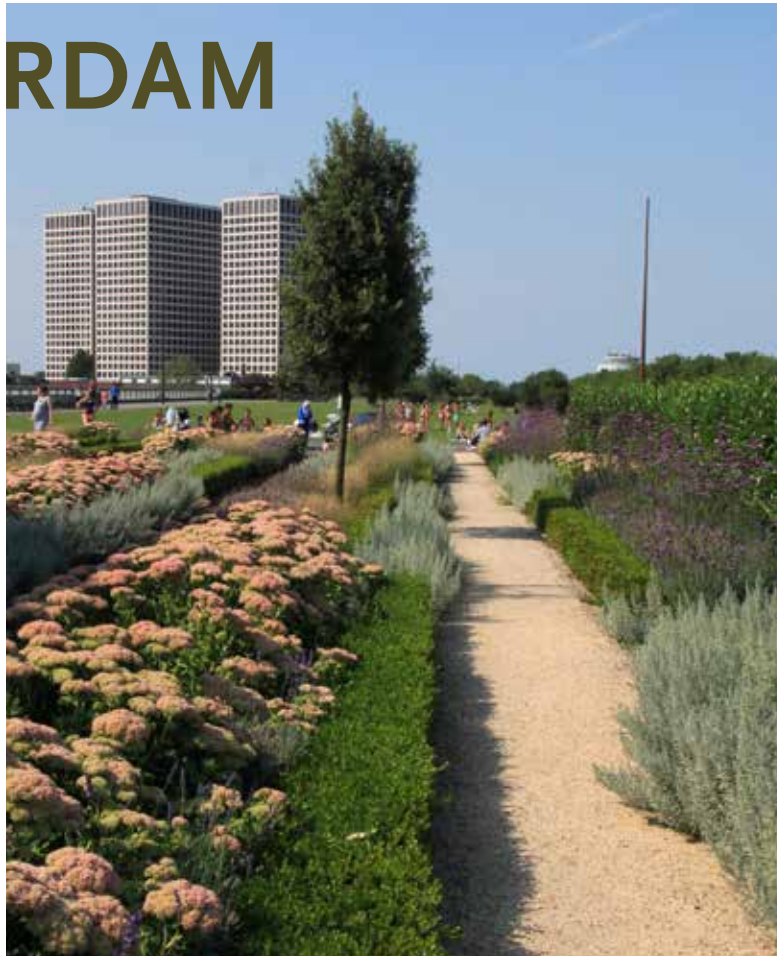
Zicht op de Euromast vanaf het 9 meter hoge Dakpark.

Lunchpauze voor de vrijwilligers van de BuurtTuinClub.

Vierkantemetertuintjes met netten tegen de konijnen.

Een hok voor de Dames

De Dames? Dat zijn de schapen die het gras op de helling bij de BuurtTuin kort houden. Het schapenverblijf was de try-out voor de bouw van het DakParkPaviljoen, ook een gemeenschappelijk bouwproject. "Een multifunctionele ruimte voor vrijwilligersactiviteiten die we halverwege 2018 in gebruik hopen te nemen", vertelt Manon Nagelkerken. Ze is oprichter van Stichting Dakpark Rotterdam en nauw betrokken bij alle teams en werkgroepen. "Op het Dakpark tuiniert de GroenGroep onder begeleiding van Hoek Hoveniers. De BuurtTuin heeft een eigen werkgroep, de BuurtTuinClub. Die verzorgt de schapen en de fruithaag en gaat de tuin herinrichten met mensen die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt. We hebben sinds 2014 geëxperimenteerd met

thema
parken voor
specifieke
recreatie

^ Waterpret op het Dakpark, tussen ligweide en mediterrane tuin.

^ Toegang via een trap met hellingbaan.

▾ Vrijwilligers bouwen een schapenverblijf.

< De mediterrane tuin van het Dakpark.

diverse manieren van tuinuitgifte. Met die ervaring kiezen we in 2018 voor een grote gemeenschappelijke 'voorbeeldtuin' met daarnaast familie- en kindertuintjes. De vierkantemetertuintjes hebben we van netten voorzien vanwege de vele konijnen. Er zijn al hangende tuinen aan een pergola voorgesteld!"

Terwijl een groepje vrijwilligers de basis voor het schapenverblijf vakkundig in elkaar zet, werken anderen bij de compostbakken. Ze zeven rijpe compost, knippen vers tuinafval klein en zetten uitgezeefde delen opnieuw op. De sfeer is geanimeerd en ook aan de inwendige mens is gedacht. Iedereen draagt bij, wat voor de lunch de meest verrassende heerlijkheden oplevert: Delfshaven is immers een multicultureel stadsdeel.

Stichting Dakpark Rotterdam

Vanaf het prille begin hebben bewoners zich actief en kritisch ingezet voor een park. Om deze betrokkenheid in het beheer te kunnen voortzetten, is een stichting opgericht. Het bestuur geeft ondersteuning aan de vrijwilligersteams met coördinatoren en in samenwerking met verschillende partners.

www.dakparkrotterdam.nl

vriendenvanhetdakpark.blogspot.nl

Parkenmaand september 2017

De Parkenmaand is een initiatief van het Rotterdams Milieucentrum (RMC), dat in 2007 het Rotterdamse Parkenoverleg startte. Dit groeide uit tot een overlegplatform met betrokken bewoners die 29 stads- en buurtparken vertegenwoordigen. De hele maand vonden in tal van parken activiteiten en evenementen plaats, waaronder in Dakpark Rotterdam. www.milieucentrum.rotterdam.nl

‘Bestaansrecht voor de Nederlandse Tuinenstichting’

Beline Geertsema blikt terug en vooruit

Beline Geertsema was twaalf jaar lang bestuursvoorzitter van de Nederlandse Tuinenstichting. “Het is mooi om te zien dat de NTs er weer toe doet, na een zware periode. Als groepsmens zeg ik: we hebben het samen bereikt, met de hele ploeg!”

Tekst: Marc Peters

Hoe bent u bij de NTs gekomen?

“Groen is mijn vakgebied. Toen ik werd gevraagd voor het bestuur bedacht ik: als er iets is dat op mijn pad ligt, dan is het de Nederlandse Tuinenstichting. Daar kan ik doen wat ik diep in mijn hart voel. Bovendien: er speelden vele ontwikkelingen, het was hoog tijd voor actie.”

Hoe was die begintijd?

“Het ging met de stichting niet goed. Donateurs haakten af, ons voortbestaan stond op het spel. De Nederlandse Tuinenstichting kent vele aspecten. Die breedte bleek ook een risico. Overleg genoeg, maar ik miste concreet dóórpakken. In Marian van Lith de Jeude, toen ook nieuw bestuurslid, vond ik een medestander

Bingerden 2016, Beline op de troon van bloemen van de Cruydhoeck.

voor meer vaart en richting in de bestuurlijke output. Zo kwamen we bijvoorbeeld bij het Prins Bernard Cultuurfonds. Daar vond men de Nederlandse Tuinenstichting voldoende waardevol voor financiële ondersteuning. Dat was méér dan een hart onder de riem. Daardoor konden we onder meer onze visie helder krijgen, een nieuwe huisstijl ontwikkelen en het Tuinjournaal vernieuwen. Daarmee hebben we nieuwe donateurs kunnen werven. Mooi, maar we moeten nog verder groeien voor een echt vitale toekomst. De weg omhoog is ingezet. Iedereen ziet ons weer staan, we zijn een leuke club.”

Hoe ziet u de organisatie van de NTs?

“Het is goed dat de verschillende commissies op één lijn komen, allemaal hetzelfde uitdragen. Die beweging is gaande. Daaruit is bijvoorbeeld de jaarlijkse Beleidsdag voortgekomen. Commissies horen van elkaar te weten wat er speelt. Daarom zijn de wandelgangen van zo’n Beleidsdag belangrijk. Dat stemt mij optimistisch.”

Waar staat de Nederlandse Tuinenstichting in de groen-erfgoedwereld?

“Opkomen voor historisch groen erfgoed is specifiek. Daarvoor moet je als organisatie professionele diepgang hebben. Aanvankelijk was dat exclusief ons domein. Inmiddels zijn ook andere clubs actief in ons werkveld. Alle

zeer gespecialiseerd en, misschien daardoor, wat minder gericht op de buitenwereld. De Nederlandse Tuinenstichting is de brug tussen deze vakwereld en het publiek. Een goede pr is daarbij belangrijk.”

Maar de NTs biedt toch zelf ook een en ander?

“Jazeker, ons Tuinjournaal is van bovengemiddeld niveau. De redactie weet de inhoud op een laagdrempelige manier te brengen. Onze donateurs krijgen de Open Tuinengids, we organiseren excursies en lezingen, onze publicaties. Allemaal van hoge kwaliteit. En vergeet niet onze recente activiteit Sociaal Tuinieren. Schijnbaar out of the box voor de Nederlandse Tuinenstichting, maar nodig om een grotere groep aan te spreken. Nederland versteent, Sociaal Tuinieren doet daar wat aan: tegel eruit, stokroos erin. Bewoners van Betondorp zullen niet massaal donateur worden. Maar Sociaal Tuinieren brengt wel dingen samen: we mobiliseren vrijwilligers, genereren groenbewustzijn, er is subsidie beschikbaar. Die dynamiek is ongekend voor onze stichting. Ik weet zeker: Sociaal Tuinieren heeft ons in 2016 bestaansrecht gegeven. Het liefst zouden wij het nationaal uitrollen.

Uit onderzoek weten we dat mensen dat allemaal waarderen, maar ook dat men onze erfgoeddoelstelling ondersteunt. Die is abstracter van aard en daardoor een zwakke plek. De Tuinbazen

hebben hun buitenplaatsen, maar wij ‘hebben’ niet eens tuinen, zoals onze naam suggereert. Een missie, die hebben we wél. Die mag voor mij nog overtuigender worden uitgedragen door onze commissies en media.”

Wat betekenen vrijwilligers voor u?

“Een vrijwilligersorganisatie is kwetsbaar. Dus moeten we zuinig zijn op onze vrijwilligers. Voor hun energie en tijd verdienen ze af en toe een schouderklopje, om gemotiveerd te blijven. Ik hecht waarde aan die menselijke kant en verbind graag mensen onderling. Terugkijkend is dat eigenlijk een groot deel van mijn taak geweest: een belangstellende vraag, een telefoontje. Ook bij spanningen hield ik de vinger aan de pols, maar altijd met empathie.”

Wat zijn de wensen van de terugtreedende voorzitter?

“De stijgende lijn vasthouden: blij dicht bij de eigen doelstelling en visie, meer donateurs, nog beter samenwerken en krachtig communiceren naar buiten. En verder op mijn wensenlijstje: een groene monumentengids. Zo hoeft men niet steeds het wiel uit te vinden. Tot slot wens ik dat mensen kunnen blijven genieten van tuinen en parken om hen heen. En dat genieten leidt tot betrokkenheid bij de stichting, zodat deze nog krachtiger kan worden.”

‘Ik wens dat mensen kunnen blijven genieten van tuinen en parken om hen heen’

.....

EXCURSIES IN 2018

In het kader van Leeuwarden Culturele Hoofdstad van Europa 2018 dit jaar extra aandacht voor tuin-cultuur in Friesland met twee excursies: voor 'oud groen' Op zoek naar sporen van Gerrit Vlaskamp en voor 'nieuw groen' Claudy Jongstra, Huins en Spannum.

23 JUNI: CLAUDY JONGSTRA, BUSEXCURSIE NAAR HUINS EN SPANNUM (FRIESLAND)

Verfplantentuin 'Honeysuckle Blue(s) garden'
Chelsea Flowershow 2016.

Foto: Maayke de Ridder & Modeste Herwig

Claudy Jongstra (1963) is bekend van haar poëtische kunstwerken van wol en andere natuurlijke garens in Nederland en de VS. Inspiratie vindt zij in de schoonheid van de natuur, de plantaardige pigmenten die zij zelf teelt en het doorlopende onderzoek naar oude vaardigheden als spinnen, kaarden en weven.

Voor Claudy staat respect voor de aarde centraal in het creatieve productieproces. Van de eigen kudde van Drentse heideschapen tot de zelfgekweekte planten voor de pigmenten in de biodynamische tuin: ze respecteert de natuur en draagt bij aan het behoud van traditionele ambachten. In 2016 won haar verfplantentuin 'Honeysuckle Blue(s) garden', ontworpen samen met tuinarchitect Stefan Jaspers, zilver op de Chelsea Flower Show. Met deze verfplantentuin wilde zij niet alleen de schoonheid van planten tonen, maar ook de kleuren wanneer ze in natuurlijke verfstoffen zijn getransformeerd. De tuin toont de kracht van deze transformatie: planten in levendige kleuren die verschillende materialen transformeren (stof, wol, klei) die op hun beurt transformeren in kunst. De Chelsea-tuin is in 2018 van april tot september opnieuw te zien in de Blokhuispoort te Leeuwarden in het kader van Leeuwarden Culturele Hoofdstad 2018.

FARM OF THE WORLD

Bij een nieuw initiatief van Claudy Jongstra met Claudia Busson, 'Farm of the World', ligt de focus op het ontwikkelen van een nieuwe toekomst voor het platteland langs ecologisch verantwoorde wegen. Op De Kreake, een leegstaande boerderij in Huins, vindt op kleine schaal biodynamische landbouw plaats in combinatie met een scala van verwante kunsten en ambachten. Zo ontstaat in samenwerking met kunstenaars, vormgevers en ambachtslieden een levendig nieuw centrum. De eigen grond en de omgeving leveren zelfgeteelde groente en prachtige natuurboeketten op en bijvoorbeeld handgemaakt aardewerk voor op tafel.

Voor meer informatie over Claudy Jongstra's beeldend werk: www.claudyjongstra.com

Voor meer informatie over Farm of the World: www.farmoftheworld.nl

Programma

We brengen een bezoek aan De Kreake in Huins, waar Claudy Jongstra een lezing zal geven over haar beeldend werk en het project 'Farm of the World'. Claudia Busson leidt ons rond door de tuin. We lunchen op De Kreake, waarna we de ververij en het atelier van Claudia Jongstra in Spannum bezoeken.

De Kreake.

Foto: Studio Claudy Jongstra

Calendula, verfplanten.

Foto: Studio Claudy Jongstra

26 MEI: OP ZOEK NAAR SPOREN VAN GERRIT VLASKAMP IN FRIESLAND (EIGEN VERVOER)

Gerrit Vlaskamp (1834-1906) was hovenier en tuinontwerper van de Friese notabelen. Zijn vormtaal lijkt op die van Roodbaard en Vroom sr., een kleinschalig patroon van slingerende paden en, verspreid in het gras, bloemperken en bomen. We bezoeken een villatuin, een pastorietaun en het Wilhelminapark in Sneek. Eigenaren en beheerders vertellen over onderhoud en renovatie: voor welke keuzes sta je bij dergelijke oude tuinen?

25 AUGUSTUS: DRIE BUITENPLAATSEN IN TWENTE (BUSEXCURSIE)

Rond 1800 maakte de Twentse textielindustrie een enorme groei door. Fabrikanten lieten luxueuze buitenplaatsen en landgoederen aanleggen. We bezoeken er drie die nog particulier bezit zijn: Het Stroet, De Hooze Boekel en Het Hakenberg, met tuinen van de belangrijke architecten Dirk en Pieter Watter. Tuinhistoricus en landschapsarchitect Erik Blok verzorgt een lezing over deze begaafde vader en zoon.

DATUM N.T.B.: TUINEN EN INDUSTRIEEL ERFGOED IN BRABANT

In Bergeijk bekijken we de in 2017 volledig gerestaureerde tuin van Mien Ruys bij de vroegere Weverij de Ploeg en een recent door Buro Mien Ruys ontworpen beelden- en bloementuin. Een bezoek aan groen erfgoed in en rond Eindhoven is in voorbereiding. Houd de website van de NTs in de gaten voor verdere informatie.

Inschrijven is mogelijk vanaf 1 februari 2018. Meer informatie op de website van de NTs en in het maartnummer van het Tuinjournaal.

2 T/M 9 JUNI: NTS-REIS NAAR ENGELAND, OP ZOEK NAAR DE ANGLO-DUTCH GARDEN

Prijs per persoon: 995 euro (onder voorbehoud, afhankelijk van het aantal deelnemers). Lunches en toegangsprijzen zijn niet inbegrepen. Kijk voor programma en actuele prijs op de website van de NTs. Opgeven doet u op de website van Garden Tours, www.gardentours.nl.

Luchtfoto van Wilhelminapark, Sneek. Foto: Martin de Groot

Wilhelminapark, Sneek. Foto: Douwe de Groot

^ Landgoed Het Hakenberg.

> Landgoed Het Stroet.

<< Hampton Court (Engeland).

< Bloeiende border in de tuin van Mien Ruys bij de voormalige Weverij de Ploeg in Bergeijk.

Adviseursdag 2017: op de bres voor groen erfgoed

In het Tuinjournaal van september 2017 schreef Paul Smeets over de nieuwe Omgevingswet die in 2019 in werking treedt. Hij riep de lezers dringend op ontwikkelingen die bedreigend kunnen zijn voor waardevol groen vooral tijdig aan de Nederlandse Tuinenstichting te melden.

Een gedeelte van de tuin
'De Verwondering' in Den Hout.

Tekst en foto's: Vov Besnard

De Omgevingswet was voor de Monumentencommissie aanleiding om op 16 september een ochtend te besteden aan de vraag welke ge-

volgen de wet voor haar werk zal hebben. Het nuttige werd met het aangename verenigd: in het Brabantse kerkdorp Den Hout ligt de prachtige

Willem Verhoeven, organisator van de dag, met leden van de Monumentencommissie.

Bloementuin in 'De Verwondering'.

tuin 'De Verwondering' van Arjan en Geertje van Dijk (Open Tuinengids 270). We hebben daar in de middag uitgebreid rondgekeken na een overheerlijke lunch die door Arjan en Geertje werd geserveerd.

Zienswijze

Daniëlle Hulsebos, een van onze Brabantse adviseurs, zette 's ochtends de werkwijze in de nieuwe wet uiteen onder de titel 'Participatie komt voor zienswijze'. Tot nu toe leggen gemeenten hun (ontwerp)bestemmingsplannen enige tijd ter visie, waarop burgers en belanghebbenden kunnen reageren door een zienswijze in te dienen. De NTs is waar het groen erfgoed betreft zo'n belanghebbende. Vaak wordt woningbouw of bijvoorbeeld een nieuw ziekenhuis gepland midden in waardevol gebied (zie het artikel van Paul Smeets in het vorige Tuinjournaal). Op zo'n moment komt de NTs als beschermer van groen erfgoed met een zienswijze in het geweer – althans als zij via een melding 'uit het veld' tijdig op de hoogte is gebracht.

Vooraf raadplegen

De Omgevingswet gaat gebruikmaken van andere instrumenten: de omgevingsvisie, omgevingsplannen en projectbesluiten. De wet geeft ook de inspraakprocedures aan. Het bevoegd gezag (dikwijls de gemeente) moet daarvoor zorgen: bij aanvragen voor omgevingsvergunningen moeten *voorafgaand* aan besluitvorming belanghebbenden al geraadpleegd zijn. Prachtig natuurlijk: het creëert draagvlak en versnelt later de besluitvorming. Eerst dus met z'n allen om de tafel en dan pas het plan.

Gezamenlijk aan de lunch.

De NTs als belanghebbende gesprekspartner

De Monumentencommissie ziet daar zeker de voordelen van, maar signaleert ook een probleem. De vraagstelling in de bijeenkomst van 16 september was: Hoe slaagt de NTs erin om in die voorfase uitgenodigd te worden voor het overleg? Kent men ons wel?

Gemeenten moeten ons weten te vinden en dat doen ze in veel gevallen helaas niet. Sterker nog, bij sommige gemeenten is het begrip 'groen erfgoed' ternauwernood bekend.

Een soortgelijk verhaal geldt voor de burgers; ook zij kennen de NTs vaak niet. Zelfs onze eigen donateurs associëren de naam *Tuinenstichting* eerder met mooie tuinen dan met bedreigd erfgoed!

Proactief beleid

Een van de conclusies van de bijeenkomst was dan ook dat we ons proactiever moeten opstellen. Als men de NTs al in het vizier heeft vóórat er plannen gemaakt worden, dan kunnen we het spel ook anders spelen: we komen dan niet met bezwaren, problemen en gedoe, maar met hulp en knowhow.

Werk aan de winkel

Willen wij de naam van de NTs als beschermer van groen erfgoed waarmaken, dan is er veel werk te doen. Hoe brengen wij onze erfgoedrol duidelijker voor het voetlicht? Hoe benaderen we proactief gemeenten (en andere instanties) die met ruimtelijke ontwikkelingen van doen hebben? Hoe attenderen we de burger die zijn omgeving bedreigd ziet op ons bestaan? Dat zou niet alleen een opgave voor de Monumentencommissie moeten zijn, maar voor de hele NTs, waarbij we van elkaars contacten, materiaal en kennis gebruik zouden moeten maken.

Adviseurs

De bijeenkomst verschoof geleidelijk van een bijeenkomst vóór adviseurs (helaas liet een aanzienlijk aantal van hen het deze dag afweten) naar een gesprek óver adviseurs. Zij zijn immers degenen die in de regio het dichtst op de gemeenten zitten en de contacten kunnen leggen. Maar – zo stelden de aanwezigen vast – ze zijn eigenlijk met te weinig. Wellicht is het ook mogelijk om ze intensiever voor te bereiden en van toegespitster informatie-materiaal te voorzien. Ook hier, zoals gezegd: werk te doen!

Gastvrouw en gastheer Geertje en Arjan van Dijk.

otc

opentuin-
commissie

Hof van Eelde, de tuin van Museum De Buitenplaats

Museum De Buitenplaats ligt beschut achter een rij lindebomen en omringd door water tussen de oude 14e-eeuwse dorpskerk en het 17e-eeuwse Nijsinghhuis in Eelde. Het museum-paviljoen en de bijbehorende gebouwen hebben met sedum en andere planten begroeide daken die tot tuinniveau aflopen. Hierdoor gaan de gebouwen op bijzondere wijze over in de groene omgeving, de museumtuin en de historische appelhof.

Tekst: Hein Beernink, coördinator museumtuin Foto's: Museum De Buitenplaats

Architectenbureau Alberts & Van Huut, bekend van de op antroposofische leest geschoeide organische architectuur, ontwierp het museum-paviljoen en de andere gebouwen. De tuin is een gesamt-kunstwerk van landschapsarchitect J'ørn Copijn en tuinarchitect Charlotte Korthals Altes. Zij ontwierpen de tuin in samenspraak met Janneke van Groeningen (1943-2007), medeoprichter van het museum en bevlogen tuinliefhebber. Op 8 juli 2000 opende oud-minister Margreeth de Boer de tuin, vier jaar nadat koningin Beatrix Museum De Buitenplaats had geopend.

Een tuin die tot de verbeelding spreekt

Om met Copijn te spreken: "Bij een museum voor verbeeldende kunst hoort een tuin die evenzeer tot de verbeelding spreekt." Bij het tuinontwerp lieten de architecten en Janneke van Groeningen zich inspireren door uiteenlopende tuinstijlen zoals het classicisme, de barok, de cottage- en de natuurlijke stijl, maar ook door de tuinen van Bomarzo. De tuin voegt zich met het platanen-prieel en de taxusdwaaltuin naar de golvende lijnen van de gebouwen met hun organische structuur. Het formele deel van de tuin sluit aan

bij de stijl van het Nijsinghhuis uit 1654 met zijn ommuurde achtertuin met groene tuinkamers. In dit verdiepte deel van de tuin ligt de prachtige spiegelvijver met het bronzen beeld 'Atlas' van Lotta Blokker. De oude tuinmuur tussen de tuin van het Nijsinghhuis en de museumtuin is omzoomd met schitterende gespiegeld repeterende bloemenborders.

Bezoekers ontdekken een aantal deeltuinen, verdeeld door enkele centrale zichtassen en van elkaar gescheiden en onderbroken door hagen, het platanenprieel, een gloriëtte en de berceau met leipen en een dak van *Wisteria*. Alles met zijn eigen geur, zijn eigen groene architectuur en watergeluiden van fonteinen en waterloopjes. Boven de deur van de orangerie prijkt de levensboom van de Hof van Eden, die voortreffelijk past in deze Hof van Eelde. Beelden zijn opgesteld in doorkijkjes, in groene nisjes, centraal in de spiegelvijver achter de rode waterlelie, in de dwaaltuin en in de appel-

%% opentuincommissie %%

<< Spiegelvijver Museum
De Buitenplaats.

< Borders langs hoofdas
Museum De Buitenplaats.

hof aan de noordzijde. Een heel bijzonder element van de tuin is het groene theater, dat is aangelegd aan de museumgracht met uitzicht op het buiten-podium van het museumgebouw. Het publiek zit als het ware op banken van frisgroene *lonicera*. In de tuin zijn veel stapelingen te vinden waar een grote verscheidenheid van op muren groeiende plantjes en varens een plekje heeft veroverd. Langs het stinze-pad zijn in het vroege voorjaar al de eerste bloeiende planten te bewonderen.

Historische appelhof

De buitenplaats van de familie Nijsingh was befaamd om zijn tuinen en vooral ook om zijn appelhof. Op de oorspronkelijke plek appelhof aan de noordzijde van de museumtuin is onder leiding van pomoloog Coen Ballintijn een historische appelhof aangelegd met door hem geënte oude appelrassen die voorkomen op de rassenlijst van Ludolf Nijsingh uit 1716. De hof wordt van de 'buitenwereld' afgegrensd door een klassieke slingermuur zoals die in de 17e en 18e eeuw in de mode waren in Hollandse buitenplaatsen. In de warme holtes van de muur op de zuidzijde groeien druiven en rozen. De muur is omzoomd door rijk bloeiende bloemenborders met bijzondere planten, zoals de kardoer.

Bezoekers kunnen het hele jaar zien en beleven hoe de museumtuin met zijn bijzondere vormen van gedaante verandert met de wisseling van de seizoenen. Een tuin die tot de verbeelding spreekt: dat is uitstekend gelukt!

Museum De Buitenplaats staat
als nr. 49 in de Open Tuinen
Gids.

Adres: Hoofdweg 76, 9761
EK Eelde. Tel. 050-30 95 818.

Website:
www.museumdebuitenplaats.nl

Tekst:
Leonore Pulleman

Oost-Groninger bloembollenroute 2018

Al voor de elfde maal zijn vier vroege voorjaarstuinen in Oost-Groningen te bezoeken vanwege hun bloembollenpracht. Dat kan op 25 februari, 4 en 18 maart en op 15, 22 en 29 april van 11.00 tot 17.00 uur. Groepen kunnen op afspraak ook op andere dagen komen. De tuineigenaren geven graag meer informatie; neem gerust contact op.

*The Stonefarm, Zijdstukkerweg 7, 9501 LB Stadskanaal, www.stonefarm.nl
City Channel Garden, H.J. Kniggestraat 101, 9501 NJ Stadskanaal, e-mail: lourens.be@gmail.com
Tuinfleur, Nieuweweg 34, 9682 RM Oostwold, www.tuinfleur.nl
Wubsbos, St. Vitusholt 86, 9673 AK Winschoten, www.wubsbos.nl*

Expositie Mien Ruys in Haarlem

De onlangs verschenen biografie door Leo den Dulk was voor Architectuurcentrum Haarlem aanleiding om aandacht te besteden aan het werk van Mien Ruys.

Dat gebeurt met informatieve panelen, relevante objecten en beeldinterviews met onder anderen Piet Oudolf, Pieter Buijs en Anet Scholma. De expositie toont de ontwikkeling van het oeuvre van Ruys op plattegronden, tekeningen en kleurenfoto's. Een tweede deel van de expositie laat ontwerpers en bureaus die in de hedendaagse praktijk staan antwoord geven op de vraag: hoe vertaal jij als tuin- en landschapsarchitect de 'erfenis' en het gedachtegoed van Mien Ruys in jouw werk? Deel drie betreft de toekomst. Studenten minor Stedelijke Beplanting van Hogeschool Van Hall Larenstein 'kruipen in de huid' van Mien Ruys en buigen zich over een of meer actuele vragen. De expositie duurt tot 15 januari.

Meer info op www.architectuurhaarlem.nl.

Symposium Verdwenen tuinen van Cascade

De jaarlijkse rondetafelconferentie van Tuin-historisch Genootschap Cascade op 24 maart 2018 staat in het teken van 'verdwenen tuinen in Nederland en hun beleving door tijdgenoten'. Veel historisch onderzoek richt zich op tuinen en parken die nog bestaan. Maar het is ook interessant om de verdwenen tuinen en parken te onderzoeken die bekend zijn van afbeeldingen en schriftelijke bronnen. Bijvoorbeeld aan de hand van de vraag: welke tuinen zou de

tuinliefhebber van eeuwen geleden als toonaangevend of representatief hebben aangewezen? Cascade wil in 2019 een derde deel in zijn reeks over Nederlandse tuingeschiedenis laten uitkomen over dit thema. De sprekers op de rondetafelconferentie worden uitgenodigd om een schriftelijke bijdrage aan die publicatie te leveren. Ook andere auteurs zijn van harte welkom. Zij kunnen zich aanmelden via secretariaat@cascade1987.nl.

BESTUUR NTS

Hein Krantz, voorzitter, Robertien Aberson, project Sociaal Tuinieren, Carien van Bortel, vicevoorzitter, Lara de Graaf, secretaris, Gea de Groot-Op den Brouw, juridische zaken, Michiel Plomp, excursiecommissie, Annemiek Tromp, monumentencommissie, Geeskelien Wolters, Open Tuinencommissie, Albert van Zadelhoff, penningmeester
Notulist: Renée Wijnen

KASCOMMISSIE

Henk Gentis en Jennie Kempenaar-van Ittersum

MONUMENTENCOMMISSIE

Annemiek Tromp, voorzitter, Piet Bakker, Vov Besnard, secretaris, Henk Barkhof, Carolien Binneveld, Jan-Willem Edinga, Hanny van der Heide, Mariël Kok, Carla Scheffer, Paul Smeets, Willem Verhoeven

EXCURSIECOMMISSIE

Michiel Plomp, voorzitter, Marjorie Gisolf, Roswitha Kleipool-De Regt, Dieneke Onderdelinden, Joline van Veldhuyzen-Jolles, Ysk Vondeling, Lisette van Zandvoort-Gerritsen

OPEN TUINENCOMMISSIE

Djoeke van Zwetselaar, voorzitter, Anneke van Apeldoorn, Rita Bergshoeff-den Breeje, Beline Geertsema-Key, Anneke van Haeften, Lietje de Vree-van den Bergh, Mieke Wiegerinck-van Hoesel, Geeskelien Wolters, Christie van Wulfften Palthe-Weduwer

PUBLICATIECOMMISSIE

Johanna Karssen, Marianne van Lidth de Jeude, voorzitter, Honey Wolff

REDACTIE TUINJOURNAAL

Leonore Pulleman, hoofdredacteur, Korneel Aschman, Lara de Graaf, Ronald van Immerseel, Éva Kovács, Marc Peters, Alessandra van de Voort, Julia Voskuil, Anne Wolff, adviseur: Marian Lenshoek

COMMISSIE SOCIAAL TUINIENEN

Suzanne Kooij, projectleider, Robertien Aberson, Marilies Jacobs, Hanneke Jager, Suze Peters, Riet Ursum, Carlo de Waal

COMMISSIE WEBSITE

Suzanne Kooij, Hanneke Jelles, Ambro W. van Stratum

BUREAU NTS

Suzanne Kooij, hoofd bureau, Josje Engel, Marleen Kooij
Het bureau van de NTS is bereikbaar op maandag, dinsdag en woensdag van 10-13 uur.

ADVISEURS GROEN ERFGOED

Groningen: Stieneke van der Wal, Friesland: Rita Mulder-Radetzky, Drenthe: Thea Brouwer, Overijssel: Stefan Jaspers, Gelderland: Henk Barkhof, Sijf Hendrikk, Hanny van der Heide, Carla Romijn-Schütte, Utrecht: Mariska de Boer, Noord-Holland: Piet Bakker, Peter van den Bos, Noord-Holland (Amsterdam): Anneke Athme, Juliet Oldenburger, Zuid-Holland (Den Haag e.o.): Joost Gieskes, Zuid-Holland (overig): Inge Castelij, Zeeland: Nelleke van der Feltz-van Heumen, Brabant: Daniëlle Hulsebos, Noord-Brabant: Willem Verhoeven, Limburg (Noord, incl. Land van Cuijk en Rijk van Nijmegen): Anneke Meijsen, Limburg (Midden en Zuid): Dieneke Onderdelinden

COLOFON

34e jaargang, nummer 4, december 2017. Een uitgave van de Nederlandse Tuinenstichting. Verschijnt 4x per jaar. ISSN 1382-2659. Oplage: 3.100 exemplaren
Redactie: Redactiecommissie Tuinjournaal
Eindredactie: Marian van Agt
Vormgeving: MAT ONTWERP BNO, Den Haag
Druk: Drukkerij Ten Brink, Meppel

NEDERLANDSE TUINENSTICHTING

Nieuwezijds Kolk 28, 1012 PV Amsterdam, T 020 623 50 58
Postbus 11692, 1001 GR Amsterdam
Website: www.tuinenstichting.nl E-mail: info@tuinenstichting.nl
IBAN NL28 INGB 0005595446 / BIC INGBNL2A

ONTWERPERS
VAN
GROEN
ERFGOED
VOOR DE
TOEKOMST !

STEFAN JASPERS
TUIN & LANDSCHAP
www.stefanjaspers.nl

A close-up photograph of several leaves covered in a thick layer of white frost. The leaves have a reddish-brown hue, suggesting they might be from a plant like a Japanese maple. The background is blurred, showing more branches and leaves.

GEEF DE NTs EEN
KERSTCADEAU
EN WERF EEN
NIEUWE
DONATEUR

U ONTVANGT ALS CADEAU EEN SETJE
ANSICHTKAARTEN MET AFBEELDINGEN UIT
HET BEROEMDE 17E-EEUWSE TULPENBOEK

U kunt uw nieuwe donateur aanmelden via onze website ('Steun ons').
Na aanmelding sturen wij u uw cadeau toe.